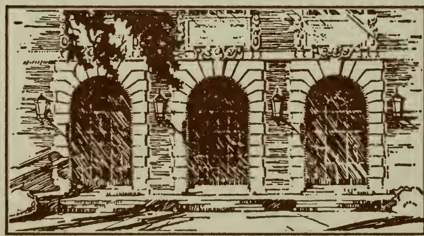

Бібліотека „Учительського Слова“ ч. 1.

М. ГАЛУЩИНСЬКИЙ.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

(СТАТІ І ЗАМІТКИ)

Ціна 4 М.

ЛЬВІВ 1920.

З друкарні „ДІЛА“, ЛЬВІВ, Ринок ч. 10.

Національне виховання.

(Загальні уваги).

Від довшого часу говориться і пишеться у всіх народів дуже багато про *національне виховання*. Головною метою заходів і змагань у тім напрямі є, щоби нарід заховав як найсильніще і найпевніще свою національну окремішність. Важною річю являється при тім розвинути всесторонно всі позитивні сторони національного характеру, а добре поведена національна індивідуальність має вложити все, що є в ній найгарніщого, у загально людську культуру. В першій і головній мірі одначе розходиться, щоби свій національний тип виходив усюди в повній, гармонійно завершеній чистоті.

Легко це сказати. Та коли прийдеться здійснити цю думку, стрічаємо на кождому кроці великі перешкоди. Відноситься це головно до тих народів, які мусять зводити боротьбу о своє признання і признання їм права самоозначення. Ще трудніще представляється справа, коли той нарід має поза собою вікову історію неволі з повною затратою свідомости власного політичного незалежного істновання. В такім положенню находиться як раз український нарід.

Один з польських суспільних педаґоґів у своїй книжці п. н. „Начерк національного виховання“ говорить, що „політична залежність є небезпечною школою для народнього характеру і як треває довший час, може викарбувати на ньому дуже глибокі сліди“*). Велика правда криється в тих словах. І хиба ніхто инший, як український нарід відчуває дуже добре правду тих слів. Саме оставання в такому положенню присудило наш нарід до того, що він не мав довгі віки можности кермувати й управляти своєю долею. Про його потреби, його власну управу, його становище в світі, його заграничну політику думали все инші — чужі, а народ затрачував згодом знання правління собою. Крім лихих наслідків моральної вартости, витратив наш народ завдяки політичній залежности ріжні верстви й суспільні стани в користь того народу, в котрого залежність він попав. Легко то сказати, що остаточно можнаби перетерпіти втрату кільканайцяти маґнатських родів, що стали ренеґатами для більшої наживи. Отруйний вплив одначе таких поганих примірів ділає на менше освідомлені верстви, що навіть для незначної, всеж таки „панської“ ласки готові кождої хвилини покинути свій народ.

Оборона перед впливами такого рода в нинішних часах незвичайно трудна. Культурні течії перехрещуються безнастанно. Про відокремлення себе хінським муром годі думати. Всі мусимо користуватися здобутками культурніщих народів. Деякі з них мусимо признавати навіть своїми учителями. А проте не сміємо затрачувати власних національних рисів. Навпаки, їх треба ублагороднювати, чужі здобутки і чужу науку перероблювати

---

*) Borowski: Ogólne zarysy wychowania narodowego, Warszawa, 1919 стор. 62.

відповідно до власного характеру, власного ґеоґрафічного положення, власної історичної долі, численьного і процентового відношення поодиноких станів і верств, власної психіки. І тут має національне виховання стати для народньої індивідуальности охоронним щитом, який не позволить затратити своїх осібних рисів. Національне виховання має хоронити нас перед всякими некорисними чужими впливами, воно має витворити із всіх членів нації свідомих свойого завдання людей, які за кождочасну судьбу народа відповідають, які ту судьбу кують, які мають найкоротшою дорогою, в найкоротшому часі, способами, що стоять в дану хвилю до розпорядимости, дорівнати хоч тим народам, з якими жиють в найблищому сусідстві.

Щоби це осягнути, потреба поперед усього мати власну державу. А тимчасом найблища судьба українського народу ще не вирішена. Недостає на разі держави; так потреба що найменче повного, незапереченого впливу на цілу інституцію школи. Її цілий заряд, орґанізація повинні бути залежні у всім від того народу, для якого школа призначена. До сего потреба також иншої школи, чим тої, що є тепер. Школи, яка малаби вплив на саме життя, яка би узгляднила потреби народу і всіх його верств. До цего потреба й відповідно вихованого учительства.

А коли того всего на разі нема, коли нема ні власної держави, ні найменшого впливу на школу, коли над нами зависла гроза всяких „автономій“, то що, коли польські часописи закликають український народ до невідомої йому льояльности, то чиж залишити нам думку про національне виховання, як справу, яка ще недозріла у нас до введення в життя? Рішучо ні! Життя не жде. Покоління за поколінням виходить в життя. Занедбання ... ума й тіла та його фі-

кождої хвилини у вихованню приносить необчислиму втрату. Всіми силами тому мусимо змагати до того, щоби навіть серед найгірших і найнедогіднііщих обставин повести справою виховання так, щоби з неї витягнути можливо як найбільшу користь. Коли не можна перевести максимальної програми, так треба старатися, щоби мінімальна програма була переведена. А нею є: Всіми силами змагати до того, щоби з кождого члена нашого народу створити дорогою школи громадянина-Українця, громадянку-Українку.

До осягнення цего належить поперед усього раз ясно станути при тому, що школа має не тільки учити, але й виховувати, а на низшім степени має виховання зайняти важніще місце як научання. Всі предмети науки мають служити тій цілі. Рідна мова, історія власного народу, ґеоґрафія і природні скарби вітчини, рідне письменство й штука подадуть велику скількість виховуючого матеріялу, що використані в умілий і відповідний спосіб станутъ основою національного виховання. Коли на тій основі, як на якім тлі переведено засаду, що діти й шкільна молодіж взагалі мають жити життям власного громадянства, життям свого народу, так поставлена в горі мінімальна програма національного виховання буде здійснена.

Дім має піддержувати отсі змагання школи. Тому мусимо домагатися рішучо від цілого нашого громадянства, від його верхів, від учителів, від батьків і матерей, від усіх громадян що занимають яке будь становиско в нашій суспільности — увійти докладно й основно в минуле й пережите нашого народу. Звідтам витягнути усе те, що викличе довіря у власні сили й у власну вартість.

Підходячи до виховання молодого покоління належить вдуматися добре у той матеріял, яким виховуємо. А після вдумання виводити доперва перед очі дітей і молодіжи ті риси, що послугуючися ними, маємо створити з наших наймолодших і молодих — будучих громадян української держави. З того виходить, що українська державність це найвищий імператив у національному вихованню. Тому у минулім і недавно пережитім України шукати всіх представників української державности. Будь вони працею, будь чином, будь терпінням заслужили собі на те, так належить це видвигнути і як світлий приклад до наслідовання подавати молодому поколінню. Тоді і Володимир Великий, і Богдан Хмельницький, і Марко Каганець будуть тими світлими постатями, у які маємо воплотити ідею української державности. А чиж згадувати тут про останній зрив українського народу, якого овочем була своя власна, незалежна Українська Република. Цей зрив — це неоцінена, незбагнута керниця, з якої мусимо пригорщами черпати і ні одної рисочки не пропустити при користуванню матеріялом у вихованню молодого покоління.

Після сповнення тої передумови, переходячи виключно до шкільного виховання, належить справу індивідуального виховання звести до повної гармонії із суспільним, громадянським вихованням, а саме всі найгарніщі індивідуальні чесноти й прикмети людини поставити на услуги громадянства й народу. Так оминемо всі лихі наслідки виключно індивідуального виховання, викорінимо самолюбство (егоізм), а якінебудь натяки на власну житєву користь або використування кождочасного складу обставин з поглядом на власне поводження (утилітаризм і опортунізм) не будуть мати приступу до школи й виховання. Бо [illegible] ума й тіла та його фі-

узгляднення потреб громади, а потреби громади, суспільности, народу будуть регулятором власних вимогів. Так витворена альтруїстична течія із найбільше пошириним кругом діяльности змінить в одну мить вигляд і піднесе моральну й етичну вартість нашого громадянства.

А пора се найвища і найкращая є. Як довго боротьба треває, так цілий народ неначе те зелізо в горнилі твердне і сталиться. Позбувається ріжних лихих прикмет, пізнає вагу спільноти, думає сам про себе, виявляє із себе повну самодіяльність і самостійність у своїх вчинках. Тільки треба послідовної праці над тим, щоби у тій великій хвилі витворити з нашого народу — нарід, зложений з людей, що їх у кождім моменті можна до всего зужиткувати, тобто нарід у ж и т о ч н и х людей. В хлопця і дівчинку, а через них в молодця, мужчину, жінку й старця впоювати і їх призвичаювати, щоби на службу суспільного й народнього інтересу поставити не тільки свою думку й почування, але кождий свій чин. Отсе витворення с п і л ь н о ї р а д о с т и ч и н у, се, як каже німецький педаґоґ Кершенштайнер, є підставою народнього виховання, бо виховати себе позволять тільки ті люде, яким життя являється вартним того, щоби жити.

Як духовий перестрій нашого громадянства не наступить лише через те, що вказувати-мемо на поступ під тим оглядом у других народів, ні через те, що моралізувати-мемо цілий народ, так і впливу на діточі й молодечі душі не осягнемо моралізованням і наказом з гори. Перестрій і його потреба мусять вийти із самого нутра дитини й молодця, із власного пережитого і передуманого тих осіб, на яких хочемо впливати і яких хочемо виховати до висоти теперішних завдань. Одинокою дорогою, яка зовсім певно поведе нас до нашої

ціли, це переміна теперішної школи в шкільну громаду, або шкільну державу, в якій громадяне-ученики, громадянки-учениці самоуправою і публичною опінією громадян і громадянок устроювалиби свої справи і приучувалися від дитини-молодця, дитини-дівчинки до того, щоби ставити свої сили на услуги громади, щоби підпорядкувати своє „я“ загальним справам, щоби панувати над своїми пристрастями й забаганками тоді, коли інтерес громади сего вимагає, вправляти свою волю, як підставовий чинник до осягнення чистого й сильного характеру. Того рода виховання змагає до того, щоби кожда одиниця сповняла свої завдання не лише для себе самої, лише для того, що сього вимагає інтерес народа. Так поведене виховання осягне сей важний ідеал, а саме ідеал суспільної відповідальности за свою працю і за свої вчинки. На тій підставі мусить оперти ся наш дальший розвиток і поступ. Слова Франка, що на кождім з нас спочиває доля мілоінів, не сміють бути лише пустим звуком слів, але мусять замінитися в живе діло.

Шкільна громада має бути мала держава із всіми державними й громадськими інституціями, що є конечні для істнування держави і які, як конечні витворило суспільне життя. Почнемо від того, що шкільна громада сама дбає і відповідає за лад і порядок у своїй школі або клясі, що вона осуджує сама тих, що провинилися проти ладу й порядку, і розвиває та плекає у всіх почуття краси. Вже в короткім часі наступить така переміна в способі думання малих громадян і громадянок, що кара буде там рідкою появою, що регулятором поведення одиниці буде власна публична опінія,

…ума й тіла та його фі-

яка й у старшій громаді має більше значіння, як писані права. Наші школи й кляси втратять свій касарняний вид; на місце дешевих і несмачних образів прийдуть твори штуки, що будуть ублагороднювати почуття краси у громадян і громадянок. Цвіти прикрасять шкільні комнати, а шкільна комната і цілий шкільний будинок прибере вигляд справжньої святині науки.

Самі громадяне й громадянки впадуть на думку основування шкільних товариств будь з ціллю поширювання знання, будь з ціллю взаїмної товариської помочі. Бібліотеки, кружки, робітні (лябораторії), каси, шкільна поміч матеріяльна й моральна, опіка хорими й убогими, підмога слабшим поступом в науці, те все буде хвилювати ум громадянина-дитини, громадянина-молодця, або громадянки-учениці. Як би ми скорше були почали отсю роботу, сьогодня не оставалиби так безпомічні наші воєнні сироти й всі жертви війни.

Громадяне й громадянки мають жити життям власного громадянства, життям свого народа. Нарікаємо часто на те, що наш загал не відгукується як слід на всі поклики, не цікавиться усіми питаннями, звязаними тісно із нашим поступом і розвитком. Причина лежить в недостачі виховання у тім напрямі. Верхівя нашого громадянства, чільні одиниці звертаються до народу, до загалу, школа буде звертатися до молодих сердець, а через них дійде до сердець родичів. Тоді діти й молодіж внесуть живішого духа, народнього духа у рідну хату; вони принесуть книжку й образ, вони пригадають потреби Рідної Школи, їх вразливі серця й душі — приступні альтруїстичним поривам — розігріють серця родичів і народнє життя попливе широким руслом у всіх напрямах. Громадяне й громадянки будуть памятати про всі народні свята

й памятки, річниці важних подій, щоби так оживити хід буденщини й вносити в неї животворну силу, яка що дня буде оживляти до корисної діяльности і щодня буде пригадувати імена тих, що віддали свій труд, здоровля і життя за кращу долю народу. Маючи те все безперервно перед своїми очима, наші громадяне й громадянки наберуть святого огню вступати в сліди славних і заслужених людей.

Від шкільних громад з найширшою самоуправою надіятися нам всего найгарнішого.

Так витворимо не тільки новий тип людини, тип наділений громадянськими чеснотами, що своїм добром буде уважати добро громади й свого народу, але також витворимо діяльний тип людини з ініціятивою шукати нових доріг для поширювання добра й сили народу. Наша чисельна сила зросте на якости й вартости, а тим самим уступить боязнь на про нашу будучину. Для народу з розвиненими громадянськими чеснотами будуть безвартісні провізорії, безплідні — всякі штучні способи обезсилення його дорогою насильних законів. Такий нарід буде найвишим своїм законодавцем і найвищим своїм паном, буде народом-сувереном.

Для повного заокруглення національного виховання належить ще пошукати розвязки тайни, а саме уміти повести справу так, щоби навіть при зовсім некорисних умовах для виховання нашого народу до державного народу, свою мету осягнути. На разі прийдеться нам на місце поняття держави поставити сам народ, і тут обовязком усього громадянства є проявити свій державнотворчий дух. Він мусить проявитися у добуттю для кождої одиниці народу економічної независимости, у поданню кождому Українцеви й Українці їхнього варстату праці, у най-

сильніщому витворенню життєвої спільноти і суспільної відповідальности за кождий свій вчинок і за судьбу всіх членів народу, у найширше розвиненій суспільній опіці над матеріяльним і духово-культурним та гіґієнічно-санітарним станом всіх одиниць приналежних до нашого народу.

Се не є думка далекої будучности, се є важке питання дня, яке при сильній воли цілого громадянства мусить стати зараз дійсністю. Школа перша вийде иазустріч отсему змаганню. Тому діло громадянського виховання о правдивім націонал-нім характері мусить бути введене у школах всіх катеґорій, від найнищих до найвищих. Коли до сего діла заберемося з цілою повагою, зрозумінням положення, то немислимою є річю, щоби мала дитина, молодець і дівчина, виховані в сей спосіб на протязі літ затратили коли-небудь набрані громадянські й народні чесноти. А се для нас найважніще. Тільки використати молоді літа, їх ідеалізм, їх пориви серця, бо, як каже Шевченко: „раз добром налите серце, ввік не прохолоне!“

Йоган Ґотліб Фіхте і його „Мови до німецького народу“.

Було се зимою 1807/8. Берлін, сучасну столицю пруського королівства заняли побідоносні французські війська. Запанував великий терор. Вязниці випoвнилися неповинними людьми, безвпинні арештування ізза доносів створили душну атмосферу. А серед неї повстав один муж, який навіяний любовою свободи, не зважаючи на велику особисту небезпеку, громадить довкола себе молодіж і старших і виголошує посеред них в будинку академії чотирнайцять ентузіястичних горячих „Мов до німецького народу“. Тим мужем є Йоган Ґотліб Фіхте, один з перших творців спекулятивної фільософії ідеалістичного напряму. В тій тяжкій для німецького народу хвилі добуває він із себе велику силу захоплення, бо знає, що в історії світа той виходив побідником, хто викресав із себе одушевлення для вічних цінностей правди, добра й краси. „Захоплення відносить побіду над тим, хто не є захопленим. Побід не виборює ні сила війська, ні справність оружя, лише сила ума. Хто ставить своїй посвяті ограничену ціль і не важиться піти далі, як до певно означеної точки, той оставить опір, як тільки настане небезпека, що загрозить тій точці, хотяй її не вільно було опу-

стити, хотяй без неї не можна обійтися. Хто одначе не ставить собі жадної границі в тім напрямі, а навіть життя, те найвище, що має тут на землі, кладе на ставку, той не заперестає опору і замагає, тому що противник має, без сумніву, більше ограничену ціль. Нарід, котрий є спосібнний у своїх найвищих представниках і чільних одиницях сильно вхопити ідею самостійности, котрого огорне любов до неї, як наших давних предків, віднесе побіду над таким народом, що його уживають лише як орудника чужої жадоби панування і до накладання ярма на самостійні народи. Так було з Римлянами. Ми маємо усе до втрачення, вони дещо до зискання". (ст. 124 і слід.)*).

Фіхте отверто признається до того, що „ми є побіджені. Всеж таки лише від нас зависить, чи ми хочемо, щоби нами і то з повним правом погорджувано, щоби ми окроме всіх инших втрат утратили ще й честь. Оружна боротьба покінчена; настає, як лише захочемо, нова боротьба засад, обичаїв, характеру". (ст. 201).

Перш усього отже не належить давати найменшого приводу до того, щоби ворог погорджував тими, котрих поборов. „А це може найпевніще статися, будь коли будемо його надмірно боятися, будь будемо так поступати, якби нас тут не було і ми старалися стати на него похожими". (ст. 201). „Найпевніщий спосіб проти того є, йти нам своєю дорогою, як би ми самі були з собою. Зовсім певним середником буде, щоби кождий вдоволявся тим, що йому подають життєві умови власної вітчини, щоби кождий двигав на собі спільний тягар

---

*) Цитую по липському виданню Рекляма: Johann G Fichte; Reden an die deutsche Nation.

по своїм силам, а кожду ласку зі сторони ворога уважав знеславлюючою ганьбою". (ст. 201 і слід.).

Особливо перестерігає він перед тим, „коли ми в присутности переможців осуджуємо поодинокі стани й особи і взаїмно робимо собі прикрі і пристрасні докори". (ст. 204). Фіхте виходить із того, що такі докори є „в більщій части нестійні, несправедливі і неоправдані". „Ще менш можна говорити про свідому злобу й зраду!" Ті взаїмні докори є дуже нерозумні. Вони витворюють мимовільно у переможця погляд, „що наше власне правління було дуже нужденне" і „що вони (себ то переможці) все ще за добрі для нас і ніколи не можуть бути для нас лихими". (ст. 207). Не менш поганим ділом є схліблювання переможцеви без огляду на те, чи се діється із рабства, чи ізза того, що схліблюючий „хоче тим способом запевнити собі, щоби переможець його не проковтнув". (ст. 209).

Характер переможця був по всі часи однаковий. Він „хоче робити вашу історію. Іще ніколи не виявив переможець нахилу або охоти, осудити справедливо побіджених. Чим більше він їх зневажає, тим справедливіщим являється він у своїх очах. Хтож то може знати, кілько великодушних чинів, кілько знаменитих уряджень, кілько шляхотних звичаїв попало тільки тому в забуття, що нащадки найшлися в ярмі, а переможець відповідно своїм намірам без ніякого спротиву складав звідомлення про них" (ст. 220 і слід.). Крім того судячи із поведення Римлян супроти побіджених народів, приходить Фіхте до того висновку, що переможець „уважає опір ставлений йому злочинною ребелією і повстанням проти божих і людських законів, і думає, що його оружя не може нічого иншого

принести народам, як благословенство, а його кайдани нічого иншого, як честь“ (ст. 204).

Тому каже Фіхте бути на осторозі навіть тоді, як нова влада хоче виявити себе доброю і зичливою. „Нехай вона цілком серіозно бажає найвищого щастя і добробуту усіх, то чи той найвищий добробут, який вона зможе означити, буде дійсно німецьким добробутом?“ (ст. 128). „В той спосіб навикається до рабства, особливо як наше змислове істнування остає при тім ненарушене. З часом таке рабство стає навіть миле. І се є найбільша небезпека підчинення, що воно пригуплює всяку правдиву честь. Для підчиненого має воно навіть деякий осолоджуючий обяв, бо звільняє його від неодної жури тай думки про себе“. (ст. 178).

Досвід учить, що переможець оставляє побідженим ще найбільше свободи в уживанню рідної мови та деяких культурних благ. „Вже перед останніми подіями ми мусіли слухати і доволі часто дехто повтаряє, що ми задержимо нашу мову і нашу літературу, як би навіть стратили політичну незалежність. В них останемо ми завсіди нацією і можемо себе потішити після втрати всего иншого“ (ст. 183).

Слаба се потіха. „Яку противагу зможемо поставити грядучим поколінням, що вирівнала би їхню жадобу подобатися мовою і письмом тим, у яких все в блеску, які розділюють всі ласки“. Зійдемо хиба до того стану, в якім находиться нарід, що стратив свою свободу, а задержав іще мову, щоби у своїх убогих халупках „міг на тій мові, незрозумілий своїм переможцям, оплакувати свою судьбу“ (ст. 184). Так само немислимою є, по словам Фіхте, правдива „література народу без політичної самостійности“ (ст. 184).

Та Фіхте не лише уміє малювати неґативні сторони політичної залежности. Він дає цілий ряд позитивних вказівок, що по його думці станут безперечно лічничим середником на всяке лихо. „Той нарід, який перш усього поставить завдання виховання повної людини дійсним образуванням, розвяже також питання власної совершенної держави“ (ст. 89). Бо „лише одно виховання може нас виратувати від усіх лих, які налягли на нас“ (ст. 166).

Для Фіхте є зовсім ясною річю, „що лише від нас самих залежить, чи нам ще колись буде добре. Зовсім певно не осягнемо ніколи ніякого добробуту, коли ми його собі самі не пристараємо, головнож, як кождий з нас не буде робити і ділати в той спосіб, як би він лише сам був і на нім спочивало спасення грядучих поколінь“ (ст. 217).

У штуці виховання навязує Фіхте до голошених прав звісним Пестальоцім. По думці обох фільософів-педаґоґів належить „збудити у вихованка безпосередну самодіяльність і зділати з неї основу всякого пізнання“. Зате належить поборювати у дітей лінь тіла і неохоту до праці. Ведучи в той спосіб виховання мусимо змагати до того, щоби кожда людина одержала своїм трудом свій власний варстат праці. „Воно створює сильне довіря, що лише власними силами можна до чогось дійти і перейти крізь світ. Для власної піддержки не потреба чужої добродійности. Навпаки, се веде до особистої самостійности“ (ст. 156). Так поведене образування, „котре до того змагає і котре важиться на те, стати загальним і хоче обіймити всіх людей без ріжниці, є дійсним складником життя і є певним самого себе“ (ст. 171). Воно обійме образування ума й тіла та його фі-

зичної сили. Воно витворить „уподобання в слушности й добрі для самої слушности й самого добра“ (ст. 152). Доведе до того, що знищить свободу волі такої, яка не знає, кудою їй йти, а на те місце поставить „сувору конечність вирішень і доперва на таку волю буде можна числити і на ній певно опертися“. „Коли хочеш людиною розпоряжати, то мусиш більше зділати, ніж до неї тільки промовляти. Ти мусиш її зробити, і то такою зробити, щоби вона не могла інакше хотіти, ніж ти хочеш, щоби вона хотіла“ (ст. 20). „Те виховання являється штукою попровадити вихованка до чистої обичайности, образувати цілого чоловіка вповні й доцільно на людину“ (ст. 39). А те все стане приводом до того, що кожда одиниця витворить у своїй совісти свого абсолютного і непохибного судію, вона засадить у своїм нутрі свій власний моральний закон. Мораль стане властивим завданням кождої розумної істоти.

Таке виховання витворить сильні й невгнуті характери. „Бо мати характер і звати ся Німцем — се безсумніву однозвучні поняття“ (ст. 179). „Як довго ми є Німцями, так довго являємося мужами, як і другі“ (ст. 75). Тоді „життя, лише як життя, як продовження змінного істнування не мати-ме для них ніякої вартости. Вони забажають його як жерела трівкого життя. Але ту трівкість подасть їм тільки самостійне істнування їхнього народу. Щоби його ратувати, мусять вони навіть хотіти умерти, щоби він жив, а вони в нім зажили одинокого життя, якого вони колинебудь бажали“ (ст. 117).

Наслідок буде такий, що „оживляючий подув ідеї захопить завмерлі частини нашого національного тіла, споїть їх разом так, що вони в цілій ясности повстануть до нового й світляного життя“

Правду тих слів і того рода виховання виявила нам історія німецького народу. Думки Фіхте стали основою німецького національного виховання. Сам вислов „Nationalerziehung“ — се його витвір. Своєю власною особою затвердив він також те, що говорив. Для своєї власної особи не знав він ні найменшої пощади. Працювати й творити уважав своєю повинністю як ученого й учителя. „Мені також повірено культуру мого віку і слідуючого віку... Я покликаний давати правді свідоцтво; на мойому життю і на моїй судьбі мені нішо не залежить; зате важними є для мене наслідки ділання мойого життя. Я є священиком правди; я стою на службі у неї, супроти неї маю зобовязання, все для неї робити. на все важитися і терпіти. Як мене ізза неї переслідувати-муть і зненавидять, як би я навіть мав умерти на службі у неї — то щож незвичайного зробив би я, як лише те, і більше нічого як те, що мусів зробити?“ Бо „то, що називають смертю, не зможе перервати мого діла; бо моє діло повинно бути докінчене і не може покінчитися в жаднім реченци, отже і нема кінця мому істнуванню — і я є вічний. Перебираючи отсе велике завдання, я зарвав для себе вічність. Я підношу гордо мою голову в гору до грізної скелі і до рвучого водопаду і до тріскучих, повних огня хмар і говорю: Зваліться на мене і ти земле, і ти небо, змішайтеся у дикому шалі, ви всі живла — пініться, шалійте і зітріть в дикім бою останній пилок тіла, що його зову моїм; моя воля сама з її кріпким замислом буде витати сміло й поважно понад звалищами світа; бо я вловив моє призначення, а воно трівкіще, як ви; воно вічне і я вічний так само, як воно“. (Збірне видання творів Фіхте. Т. VI. ст. 333 і слід. і стор. 322 і слід.).

Кілька заміток до виховання і научання українського жіноцтва.

Всі то чуємо, що роля жіноцтва буде незвичайно велика у дальшому розвиткови людства, а тим самим також і у розвиткови українського народу. Вже в часах перед війною прибрало жіноче питання великі розміри. Воєнні часи скріпили його тільки, а перестрій суспільного життя викликаний воєнними подіями і покликання до життя нових демократичних держав надає жіноцтву належні права і закликає його до будівництва нових державних творів. Воєнні часи показали наглядно, що жінка може двигнути й двигала увесь тягар праці в запіллю і що силами жіноцтва велася не тільки традиційна праця коло родини й дому — праця збільшена відсутністю мужчин. На плечах жіноцтва спочивало майже ціле господарське, промислове й фабричне життя, жіноцтво віддало неоцінені прислуги в опіці хорими, гоїнню ран, завданих війною.

Одно питання буде трівожити душі тих, що займати-муться будущим своїх народів. Воно відноситься до недостачі людського капіталу, що його винищено так злочинно війною. На першім місци в стратах білянсу війни буде стояти витрата

мужчин і то мужчин у найбільше надійнім віці, у віці молодечої енерґії, запалу й охоти до праці. Цеї недостачі не виповнимо ні так легко, ні так скоро. На місце мужчин мусить вступити жіноцтво і воно силою того самого факту мусить стати важним чинником. З тим треба числитися усім, а також і українському громадянству.

Коли так справа стоїть, належить поставити ясно перед собою факт, що виховання жіноцтва не може остати для нас рівнодушним. Не можна його пустити із рук, але треба повести ним так, щоби воно принесло як найбільшу користь цілому народньому орґанізмови виснаженому війною.

Досі у нас жіноча справа не поступила ні одним кроком наперед. Ми лише свідомі того положення, що якась зміна мусить наступити, беремося навіть за працю у тім напрямі, кидаємо ріжні кличі, але ні напрям праці, ні її висліди, ні навіть кличі не вдоволяють нас. Ми відчуваємо, що наше жіноцтво мусить не тільки стати поруч мужчин, воно мусить також взяти в свої руки керму справ у многих оглядах, бо мужчин не буде тільки, щоби кожде місце заповнити. А тут жде нас тяжка праця відбудови. Та не тільки вона одна. Ми мусимо ще тепер вести інтензивну боротьбу за наше істнування. Ми мусимо чуйно й бачно стояти у повнім числі на сторожі не спускаючи з ока ніодного моменту; бо як його стратимо на хвилину з очий, то пізніща праця стане тим тяжча.

Відносини, серед яких живемо, мусимо опанувати. Коли се приходиться осягнути з великою трудністю, одною з причин буде так слабо розвинена діференціяція суспільних станів. Девядесять процент населення становлять селяни, прочих десять процент припадає на всі инші стани. Селянство творить вправді далі інтеліґенцію; виповняє

инші стани, виповняє нечисленні кадри робітництва й ремісництва що раз то свіжими силами, але виповняє тільки її мужеську половину. Сільське жіноцтво зовсім непричасне у тій роботі. Воно остає все ще на тім самім місци, і тільки спорадичні прояви доходять до нашого відома, щоби сільське жіноцтво виповняло кадри жіночої інтелігенції. Та горстка свідомого інтелігентного жіноцтва являється безсильною в своїх найліпших намірах посунення жіночої організації наперед. Ціла маса жіноцтва, а головно сільського, не відчуває зовсім потреби виступити із свого традиційного виднокола сільського домового хазяйства. А тут хвиля не жде. Вона ставить великанські вимоги до нас усіх.

Мимовільно насувається дуже ясна відповідь: створити загальну школу таку, щоби вона давала нам вже готові громадянки до праці на всіх полях. Шкільним одначе вихованням відсуваємо справу на дальшу мету; крім того ми не маємо ще на разі такого впливу на нашу школу, щоби її провід взяти у свої руки і поставити її так, щоби вона відповідала нашим національним вимогам. А тут треба щось зробити і зараз, і без огляду на трудне положення школи.

У нашім виховуючім змаганню йдемо до того, щоби виховати усіх до вимог, котрі містяться в поняттю н а р о д. „Виховання до народу має хлопця і дівчинку взвичаїти, ставити на послугу спільним інтересам не тільки свою думку і почування, але також свій чин у всіх рішаючих випадках, о скільки природні основи на се позваляють“ *).

*) G. Kerschensteiner: Grundfragen der Schulorganisation. Leipzig, 1912, стор. 12.

Та коли поставимо питання про „природні основи“, зустрінемося з ріжними поглядами на суть і способи виховання мужчин і жінок. Не можна заперечити, що природа одних і других дещо відмінна від себе, і саме та природа ставить до нас жадання вести справою так, щоби із неї була як найбільша користь. Хто хоче заперечити відмінній природі обох полів, опиниться в сліпій вулици із своїм поглядом. Руссó у своїм творі Emile говорить, що прикмети обох полів є вправді ріжні, але загально беручи вони доповняють себе взаїмно. Ту ріжницю у вивінуванню прикметами зазначують усі, що мали до діла з вихованням обох полів. Одначе сю ріжницю збільшено без потреби до великих розмірів і тому ставлено в кождій порі історичного розвитку людства инший взір для жінки і відповідно до бажаного типу формовано виховання жіноцтва, відповідно до того типу створювано щколи, підбирано методи виховання і научання.

Такі маркантніщі жіночі типи на протязі історії людства бачимо два. Один з них повстав ще у 18 віці, другий твориться у 20. століттю. Перщий каже жінці бути таваришкою чоловіка і мамою його дітей, другий хоче бачити жінку як людину, стоячу о своїх власних силах, діяльну у вибранім званню. „Ніодин з тих типів не сміє пропасти. Систем виховання приготовляючий односторонно до звання, ставивби цілю наукове образування жінки, бувби одначе ще більше недостаточний як давніщий, котрий взагалі не знав нічого про ціли. Виховання жіноцтва мусить вдоволити обом завданям“*).

Переходячи до наших відносин мусимо при-

*) R. Lehmann: Erziehung und Unterricht, Berlin, 1912, стор. 401,

знати се, що у нас досі на тім полі не зроблено нічого, що поле виховання лежало й лежить облогом, що ми не знаємо про які небудь витворені історією і вихованням типи жіноцтва і що не думаємо зовсім про те, щоби у дальшім нашім розвиткови пробувати, котрий тип нам більше потрібний, чи тип жінки - товаришки й матери, чи тип жінки - самостійної людини, приготованої до звання. В тім огляді мусимо згодитися зі словами Р. Лєманна, котрий каже, що „маємо виховувати дівчатка не до правдивої жіночости, але на правдиву людину; коли се станеться, так і жіночість дійде до своїх прав. Дайте природній і нормальній дівчинці образування ума, якого вона потребує, щоби дати собі раду в життю, а як зайде потреба, щоби собі дати раду і в науці, то вона сама стане ніжною і співчуваючою жінкою, а ці прикмети витворить вона сама із себе і з свойого нутра" *). Ті слова являються неначе потвердженням слів С. Ляґерлєф в її творі „Дім і держава". „Досі — говорить вона — жінка завідувала домом, а мужчина державою; та тепер настали часи, в котрих підставові сили д о м у мусять перейти також до держави, бо суспільні проблєми стали так тяжкі і такі помотані, що їх не можна розвязати грубими орудниками Цезаря. Тому не тільки в дома, але і в цілім культуральнім життю стане мати поруч батька, первень „вічної жіночости" поруч первня „вічної мужескости"; — ба, що більше, мужчина буде учитися що раз більше удосконалювати свої великі орґанізаційні спосібности під оглядом педаґоґічним і психольоґічним як раз тими моральними силами, які проявляються у шляхотних жінок в най-

*) ibidem, стор. 403.

чистіщій постаті". (Цитовано із твору Ферстера „Про громадянське виховання").

Важне тепер порішити питання, чи такий тип жінки-громадянки можливий, який лучивби в собі тип мами і жінки і тип діяльної приготованої до звання людини. Взором може служити для нас жінка анґльо-саська, яка „має той талант, що уміє перещіпити духа домового огнища (home) у світ, котрий є прямим противенством home'у" *). Американський і англійський світ завдячує дуже много свому типови жінки-людини. По словам того самого автора „головна заслуга введеня судів над молодими проступниками і введення „опікунів молоді" походить від т. зв. національного конґресу американських матерей. Також т. зв. клюб суспільних реформ в Ню-Йорку, до котрого належать найповажніщі мужчини й жінки ню-йорського неофіціяльного світа, відограв рішаючу ролю у многих правних актах і у цілій боротьбі проти мійської корупції" **).

Здається, що зовсім ясно поставлена тут справа, яким увижається нам тип жінки-Українки. Можнаби її характеристику подати в слідуючих кількох словах: вона має улаштувати особисте життя і вставити його в круг спільноти; має улаштувати родинне життя підчиняючи себе йому і розвиваючи діяльність в родинній спільноті, яку її подасть судьба; вона поставить себе в ряди правового суспільства громадян і буде спільно працювати для їх спільних інтересів.

Осягнути се мусимо як найскорше. Намічене виховання мусить відноситися і до жіноцтва, яке

---

*) Ферстер: Про громадянське виховання. В польськім перекладі стр. 171.

**) ibidem, стор. 188.

вже вийшло із шкільних літ і до жіноцтва, яке находиться в шкільнім віці.

Для обох катеґорій ставимо як найскорше витворення почування національної спільноти й приналежности. Се є невичайно важне в отсих тяжких а навіть сумних хвилях, що їх переживає наш нарід. Честь нашого народу є на ставці історичної долі, ратувати її мусить бути обовязком кождого члена народу, отже і обовязком нашого жіноцтва. Тим паче, що знову в його руках головно спочиває ставлення перших засад виховання.

Тому повинностю усього громадянства є підпомагати всіми силами орґанізаційні проби жіноцтва. Їм треба виходити назустріч, улекшувати їх, служити їм усім впливом, матеріяльними і моральними засобами. Кпини із жіночого руху, його леґковаження або тільки рівнодушність до него мусять устати. Поміч і піддержка мусить бути на всякий випадок, без огляду на те, чи організація жіночих сил відбувається під кличем партійної приналежности, чи під кличем професіональних орґанізацій, чи станової приналежности. У всіх тих родах орґанізацій збираються і гуртуються громадянки-Українки, кість з кости українського народу, його члени, його велика частина.

У всіх жіночих орґанізаціях належить зараз приступити до того, щоби поширити між жіноцтвом знання суспільного й правного устрою і усе, о того, чого сегодня вимагається від громадянина суспільного й національного твору. Рівнобіжно з тими теоретичними вказівками мусить йти практична праця. Святим обовязком є втягати жіноцтво в як найбільшім числі до всіх орґанізацій, витворених історією і життям народу. Тут приготовлялися і виховувалися мужчини до своєї громадянської

і народньої діяльности, тут мусить виховуватися усе наше жіноцтво без огляду на станову приналежність до громадянської і народньої служби. „Тут буде мати жіноцтво нагоду скріпити переважаючу у него сферу почувань новим реґулятором, а ним буде думання Цей реґулятор потрібний для розвитку громадянського і народнього змислу жіноцтва“ *).

Переходячи до шкільного виховання — наші дезідерати зростуть до великанських розмірів. Річ певна, що як довго немає власної держави, сповнення всіх вимог не переведеться зараз. Се не шкодить одначе, щоби бодай теоретично приготовити ґрунт під будучу будову. Бо й недалека будучність, коли те питання стане дійсним, животним.

Держава мусить взяти в свої руки під свою увагу школи для жіноцтва від найнищих до найвищих. Мусить занятися ними так само, як піклується мужеськими школами. Мусить вирішити важне питання коедукації, котре у всіх краях Европи набрало тепер незвичайної ваги. Буде потрібно для жіноцтва не тільки взоровання шкіл, на подобу мужеських, але також цілого ряду фахових шкіл, які звязані тісно з його природою. А як провідна думка має видніти, „що в образованню нашого жіноцтва сповнить тільки та школа своє завдання у повнім обсягови, котра викаже спроможність получити практичні і ідеальні цілі, приготовити до звання і дати загально людське образовання“ **).

Стоячи на тім становищи мусимо старатися вже й тепер у істнуючих наших приватних жіночих школах, і у всіх тих школах, в котрих є учителі

*) Else Sanders: Mädchenfortbildungsschule und Volkskultur. Leipzig 1919. стр. 29.

**) R. Lehmann: op. cit. стр. 407.

й учительки української народности, а головно в доповняючій науці вплітати в предмети науки — відомости із громадянської служби, науку народньої служби. Дорогою самоуправи змагати — по словам цитованої гром. Сандерс — до самовиховання до особистого життя і домашно материнської діяльности жінки. Поучувати про культуру тіла й духа*) і злучити з пробудженням піклуючого змислу людьми й річами, не тільки як предметами особистої власности, але як загальними культурними добрами народу. Впоювати обичаєву думку, що збільшення особистої вартости є службою громаді, як се робимо у тій свідомости, що збільшаємо загальну вартість і повагу нашого народу. У домашно-материнськім вихованню видвигати на перший плян погляд, що належите сповнювання цього обовязку стоїть у звязку з добробутом народу і його господарським становищем**).

Того рода научання і виховання повинно спочивати головно в руках учительок, бо тільки вони зможуть підійти з повним зрозумінням до учениць. Тепло і ніжність у подаванню вказівок є тільки тоді можливе, коли обі сторони розуміють себе.

Крім такого загального трактовання науки життя потрібно узгляднювати розвиток права, історію жіночого руху, знання правного й суспільного устрою, а надівсе знання історії власного народу. „Любов вітчини й готовість віддати добро й кров за дім і його огнище, за нарід і вітчину, мусить з повною ясністю випливати із виховання, коли

---

*) Тут маю на думці як необхідний постулят жіночу гіґієну.

**) E. Sanders: op. cit. стр. 17.

воно не загубить ся тільки в матеріяльних інтересах"*).

Такою наукою оминемо ту лиху сторону вдачі у великої частини жіноцтва, що воно не може вийти думками поза сферу інтересів власного „я" і свойого невеличкого виднокола. Так виведемо жіноцтво на великий овид, звідки розкриються перед ним невидані простори, що ждуть тільки своїх робітниць, простори громадської і народньої служби. По словам проф. Шпранґера „жіночий рух має завданням зробити жінку спосібною до спеціяльної жіночої культурної праці, до служби душею і свідомістю народови, до такої служби, яку зможуть лише сповнити громадянки"**).

На закінчення ще одна важна справа. Усе наше громадянство мусить звернути свою увагу, щоби приступити зараз до створення нових свіжих кадр жіночої інтеліґенції. Тими способами, якими удалося нам спонукати наше селянство посилати хлопців до школи, змагати до того, щоби воно посилало дівчат до виділових, торговельних, фахових і середних шкіл. Многі таланти пропадають. Пропадає капітал, що мігби дати великі відсотки у культурному доробкови народу. Розвинення пляновoї і доцільної акції у тім напрямі має бути одною із точок діяльности наших жіночих і шкільних орґанізацій.

---

*) E. v. Sallwürk: Die Schule des Willens. Langensalza. 1915. стр. 498.

**) Prof. Dr. Spranger: Die Idee einer Hochschule für Frauen und die Frauenbewegung. Leipzig, 1916.

При тій нагоді піднесемо ще поширену в Німеччині думку обовязкової однорічної служби жіноцтва. Блище проте W. Rem: Erziehung u. Leben, Leipzig і Hohmann und Reichel: Die Dienstpflicht der deutschen Frau. Berlin, 1917.

Я свідомий того, що не вичерпав ні в малій частині усіх питань звязаних із вихованням нашого жіноцтва, я свідомий і того, що порушені в горі питання не висвітлені у цілій своїй повноті, та проте пускаю у світ тих кілька слів як причинок до дискусії в тім напрямі у тім переконанню, що се справа незвичайно важна і як така домагається, щоби її взяти зараз у руки.

ЗМІСТ:

Стр.
1. Національне виховання . . . . 3—12
2. Йоган Ґотліб Фіхте і його „Мови до німецького народу“ . . . . 13—19
3. Кілька заміток до виховання і научання українського жіноцтва . . . . 20—30

